

*History of Philosophy
История на философията*

ВОЛЯ ЗА САМОТА

Жан Либи

Международна асоциация „Гастон Башлар“ (Франция)

Резюме. Статията разглежда философското влияние, което Шопенхауер е оказал върху Гастон Башлар. Проследява свидетелствата и позоваванията на Шопенхауер в различни произведения и акцентира върху стила на Башлар, който е пропит от меланхолизъм и метафори за смъртта, за нощта, за самотата. Открива следите на песимизма у двамата философи.

Keywords: Schopenhauer; Bachelard; will; solitude; imagination

Интелектуалната и философска „среща“⁽¹⁾ между Артур Шопенхауер и Гастон Башлар е забележително събитие – едновременно необичайно и отричано. За мен то е повече от интелектуална среща, в него виждам доближаването на две философски галактики и даже (малко преувеличавам) един епизод от френско-немските отношения, които са неспокойни, но въпреки това вълнуващи. До известна степен тази интелектуална „среща“ е малко позната, но скоро ситуацията ще се промени. Мисля също, че съзнателно или не, Башлар се стреми да прикрие своето собствено възхищение от Шопенхауер. Сега искам да обърна внимание именно на историята и на произхода на това възхищение.

Няма да мога да избягам от субективността и личните пристрастия. За мен възгледите на Шопенхауер са основни. Те са началната точка на една изумително продуктивна творческа ос: Ницше, Фройд, Бергсон, без да говорим за влиянието им върху някои велики писатели като Пруст. Смятам, че възгледите му са основни, защото са неопровержими. Разгръщайки пред нас и в нас вездесъщността на „Wille zum Leben“⁽²⁾, премахвайки дефинитивно всяка принадлежност на „волята за живот“ към принципа за каузалността и още повече към закона за достатъчното основание, Шопенхауер извършва изключително силно редуциране, което освобождава извън него всяка възможност да запази смисъла. Волята за живот е изцяло вечна, необяснима, неразбираема, едновременно е основа на самата себе си и край, лишен от финалност. Според Шопенхауер волята за живот е змията Уроборос.

Общият оттенък на възгледите на Башлар е съвсем различен. Той не е много систематичен. Първоначално теоретизира модерната наука, а после се за-

нимава с това да освободи статута на образа и да възвеличи поетичната връзка на човека със света. На пръв прочит философията му би могла да изглежда еквивалентна на определен вид евдемонология, т.е. на практическа философия на щастието. Най-накрая портретите или профилите на двамата философи са твърде различни: Шопенхауер прилича на хищна птица, а Башлар има телосложението на Маркс, допълнено от Жул Верн. Ще добавя, че всички, които са му били близки, са подчертавали неговата любезност и приветливост.

Извинете ме, че се повтарям, но смятам, че в срещата между Шопенхауер и Башлар има нещо грандиозно и парадоксално. Идеята, че би могло да съществува известно „влияние“ на единия върху другия, ми дойде наум поради две твърдения: 1) Башлар често използва формули, които имитират първата фраза на „Светът като воля и представа“: „Светът е моя представа“ („Светът е мое желание“; „Светът е моето предизвикателство“³⁾ и т.н.). 2) Много текстове на Башлар са пропити с изрази на меланхолично страдание, със свенливо отношение, връщащо се към идеята за смъртта. При Башлар съществува „песимизъм“, който несъмнено не е същият като този на Шопенхауер и който, от друга страна, по някакъв начин е прикрит в творчеството му чрез особен тонус и чрез употребата на речник, който може лесно да ни заблуди. 3) Името на Шопенхауер е цитирано около 40 пъти в произведенията на Башлар, дори повече, ако броим имплицитните референции. Тръгвайки оттук, у мен се зароди една индуктивна хипотеза: дали Башлар е бил повлиян от Шопенхауер, по какъв начин и до каква степен? Доста години по-късно успях да се убедя в това чрез статията на Башлар „Фрагменти от дневника на човека“⁴⁾ (публикувана със закъснение), а след това и от свидетелствата на самия Башлар.

За да изследваме коректно въпроса, който ни интересува днес, трябва да припомним, че във философията на Башлар съществува диахрония, която се развива еволюционно. Това е важен момент, който много често е пренебрегван. От 1928 до 1938 година той публикува основно произведения по епистемология, посветени на съвременната физика и химия (към тях се добавят две леко маргинални произведения, в които е засегнат въпросът за времето). През 1938 година се случва истински епистемологичен разрыв, който възниква с „Психоанализа на огъня“: от препятствие образът се превръща в център на очарование и мечтание. От този момент нататък Башлар следва втори път, първоначално паралелен на първия, а после напълно независим.

По неочакван начин името на Шопенхауер се появява за първи път в „Индуктивната стойност на релативността“ – произведение от 1929 г., което днес не може да се намери, тъй като дъщерята на Башлар, изглежда, не е искала да го преиздаде. Шопенхауер е цитиран в един доста неясен пасаж относно употребата на закона за достатъчното основание. В „Диалектика на траенето“ Башлар съпоставя волята за живот на Шопенхауер с жизнения устрем на Бергсон. Съпоставяне, което не означава идентификация! Мисле-

щото същество е вътрешно развълнувано от нервно притеснение, което няма нужда от причини, за да вилнее у него. След този пасаж Башлар се плъзга към нощната мисъл към предчувствието за смъртта. Друг забележителен параграф откриваме във „*Формиране на научния дух*“, където Башлар признава своето възхищение от „големите метафизични интуиции“ на Шелинг и Шопенхауер. Той цени немския философ, тъй като последният е знаел как да разкрие порива на волята за живот чрез думи, свързани с растителността, с метафори за растения. „Ако искахме систематично да изучим този образ, облагодетелстван от ставането, бихме видели по-добре правилната перспектива на една изцяло анимистична и вегетална философия, каквато ни изглежда, че е тази на Шопенхауер. Тук сме изправени пред много важна съпоставка. Шопенхауер е отдал особена важност на вегеталната физиология, която ни разкрива „Волята“ в цялата си бавност, упоритост и доминантност. Например той пише: „Любопитно е да се види с каква настойчивост растителният свят в частност ни подтиква и така да се каже ни принуждава да го съзерцаваме“ (Schopenhauer, 1966). Башлар също е посветил много страници на това, което нарича нашия дълбок вегетализъм.

През известното десетилетие от 1938 до 1948 г. позоваванията на Шопенхауер се умножават. Тогава Башлар публикува книгите си относно четирите елемента⁵. Ако направим кратко обобщение на позоваванията на Шопенхауер, можем да ги резюмираме така: 1) Башлар настоява за различаване между воля и представа; 2) отбелязва по различен начин наличието на движеща енергия в сърцевината на волята; 3) накрая, той изучава освобождаващото измерение на естетическото съзерцание и говори за воля на красотата, за философски „панкализъм“. Разбира се, това свидетелства за влияние от Шопенхауер, но не и за приемственост, още по-малко за безрезервно следване. Подходът на Башлар към материята разкрива неоспорима оригиналност: съществена разлика е любовта на Башлар към материята, и по-точно към мечтаната материя. Това не пречи темата на Шопенхауер относно нищото да е налична при Башлар, и никога не трябва да губим от поглед този факт, ако искаме да уловим адекватно дълбокото философско намерение на философа. В това отношение, прочитът на страниците за Емпедокъл във фрагментите, публикувани посмъртно в „*Поетика на Огъня*“, представляват повече от индикация – те са истинско признание.

Любопитно е, че позоваванията на Шопенхауер намаляват в следните произведения: „*Поетика на пространството*“, „*Поетика на мечтанието*“, „*Пламъкът на свещта*“. Това показателно ли е? Бихме ли могли да говорим за отдръпване от Шопенхауер? (Може би ще бъде заместен от Ницше, който не ни отдалечава от нашата тема.) Последните произведения ни разкриват един Башлар, който ограничава връзките си със света. Да се обитава светът, е желание, задача, мечтание, а Шопенхауер се опитва да отвърже връзките ни

със света, което би означавало отклоняване от пътя. Следователно „Смъртта трябва да бъде считана, без никакво съмнение, за истинската цел на живота: когато тя се случи, установяваме, че цялата продължителност на живота е била само подготовка и увод към нея“ (Schopenhauer, 1966). Все пак подобна гледна точка остава под въпрос: можехме да кажем обратното, че философията на Шопенхауер е поканата за парадоксален евидемонизъм чрез премахването на волята, т.е. на страданието. Според мен, освен че Башлар и Шопенхауер се противопоставят радикално по този въпрос, те се конфронтират и по отношение на непреодолимата връзка между стремежа към живот и стремежа към смъртта: този възел е пинеалната жлеза на метафизичното състояние на човека. Във всеки случай при Башлар, както и при Шопенхауер, съзерцание и естетика са ключовите думи относно песимистичната мъдрост.

Скептиците ще ми възразят: сигурен ли сте, че не си измисляте латентното присъствие на Шопенхауер в творчеството на Башлар? Не става ли дума за привлекателно, но съмнително и самоволно сравнение?

Моят отговор е „Не“.

Около 1952 г. Башлар пише доста странен и личен текст. Той ще бъде публикуван отново в „*Правото да се мечтае*“ под заглавие „*Фрагменти от дневника на човека*“. Гениален текст, ако трябва да съм искрен. Той е „мечтателно размишление, което образува света, изследвайки основно впечатленията за самота на мечтателя, съмненията на нощната душа и космичната прелест на нощта“. Философът ситуира експлицитно това размишление в началото на есента, в началото на нощта. Началото ни се представя като повторение, като подражание на първото Метафизично разсъждение на Декарт. Обаче тонът ще се смени доста бързо. Декарт подчинява съмнението на хиперболичен експеримент, накратко – на методично отстраняване, а Башлар, напротив, оставя съмнението да го завладее, да му се насити и да го възвиси в паметта си. Нощта е пронизана от светли излъчвания и от аромата на растенията – „днешната луна има светлината на едно време“(!). Тук той помита цялото конвенционално пустословие на философския жаргон и развива мечтанието си около нощта, самотата и смъртта. Ето защо текстът става много впечатляващ. Обръщайки се към самия себе си, но същевременно и към всяко alter ego, той пише:

„Ти вярваше, че мечтаеш, и ти си спомняш (...) Самотата е твоето траене. Твоята самота е твоята смърт, същата, която трае в живота ти, под живота ти. Тогава е философ или стоик. И отново започва твоето съзерцание, казвайки както твоят учител по моя Шопенхауеров начин: *Нощта е моята самота, нощта е моята воля за самота*. Тя също е представа и воля, моята нощна воля“ (Bachelard, 1970).

В стилистичен план е учудващо, че Башлар използва (умишлено или не) определен вид хитрина при писането. Той се обръща към себе си във второ лице, единствено число – Твоето съзерцание, Твоят учител. После без преход

се връща към първо лице – Моя Шопенхауеров начин. От този параграф произлиза следното имплицитно следствие: че учителят на Башлар е наистина и със сигурност Шопенхауер. Това не пречи този пасаж да е странен и да сме изправени пред реторична хитрост. Всичко се случва така, сякаш Башлар ни прави тихо признание и ни споделя някаква тайна. Впрочем някои читатели не разбират енигматичното измерение на пасажа. Според мен Башлар прави езотерично разкритие и го включва в един от най-оригиналните, най-концентрирани и най-меланхолични текстове, които някога е писал.

В подобно разкритие има нещо почти езотерично. Защо? Мисълта на Шопенхауер е прекалено радикално изчистена, за да може да бъде поверена на някого, който не е бил подготвен предварително. Тук съм много близо до моето заключение: Башлар никога не е отстъпвал напълно пред сирените на песимизма, макар че изпитва към тях неоспоримо привличане. Мисля също, че Шопенхауер е философ еретик във френската академична среда и във френската традиция. Вие познавате новелата на Мопасан за смъртта на Шопенхауер. Образът обитава колективното въображение. Още повече че философската традиция във Франция е напълно отдадена, от една страна, на практичната философия на Кант (нещо, което не се е харесвало на Шопенхауер) и от друга страна, на марксистката линия на философията на Хегел (нещо, което би накарало Шопенхауер да подскочи). С други думи Башлар, който вече заема маргинална позиция във френския университет, прикрива своята преданост към големия песимист от Франкфурт.

Тук биха могли да се кажат и разискват много неща. През ноември 1940 г. Башлар е бил назначен в Сорбоната. По това време Париж е бил под немска окупация. Един студент го пита какъв курс ще направи в началото на академичната година и Башлар му отговаря, че ще се занимава с Шопенхауер. Неговият събеседник остава малко смутен, затова Башлар буквално му казва: „Да, но този Шопенхауер не е техният“. Намекът е, че той не е немец, а е универсален мислител. Някои от хората от обкръжаващата среда на Башлар, доброволно или не, са заличили тази преданост към Шопенхауер. Спомням си телефонен разговор със Сюзан Башлар, в който тя отрече, че Башлар се е интересувал от Шопенхауер. Обаче Франсоа Дагоне ми го беше потвърдил в едно писмо. Също и професори като Фернан Тюрло, който набожно беше запазил лекциите от курс на Башлар върху Шопенхауер, проведен в Дижон през 1938 г.

За да приключим с истински финален букет, ще споделя, че след като завърших работата си върху Башлар и Шопенхауер, получих НЕОПРОВЕРЖИМОТО доказателство за силната връзка между Гастон и Артур. Кръщелникът на Башлар, който се казва Жан-Клод Фийу, насочи вниманието ми към документ, отпечатан в *Списание на пощата и телекомуникациите* през 1961 г. След като години наред следвах трудна и рискована линия на анализ, за мен

беше щастие и успокоение да прочета диалога, който следва. Професор Андре Дез го пита дали е бил голям читател на Шопенхауер и Башлар отговаря:

„О, Шопенхауер! Когато бях в Дижон, той беше един от авторите, които обичах да изследвам. Накрая прочетох „всичко“ от Шопенхауер. Това е автор, който обичах да изучавам заради лисанса⁶⁾, той би могъл да ми послужи за четирите сертификата. Аз направих и правя много дипломни работи върху Шопенхауер“.

Малко по-нататък нашият философ обяснява, че е обединил голямо количество бележки върху Шопенхауер, дори е смятал да състави книга от тях, но е бил назначен в Сорбоната в катедра „История на науките“ и тази функция го е задължила да отложи своето първоначално намерение. Параграфът може да означава също, че философията на науката може би не е била основната за Башлар, който след 1953 г. не публикува епистемологични произведения. Последните му години са посветени на метафизиката на къщата, на мечтанието, на самотата. Самият Шопенхауер е написал метафизика на смъртта. Двамата са деликатно свързани.

За мен „срещата“ между Башлар и Шопенхауер е едно от тези значителни събития, които предизвикват разума и го вълнуват непрекъснато. Трябва да се пазим от всеки измамлив догматизъм. Без съмнение Башлар не е ученик на Шопенхауер, както Шопенхауер не е такъв на Кант. Това не пречи старият меланхолик от Франкфурт да е бил за философа от Бар-сюр-Об от първостепенна важност (смятам, че тук го разкрих достатъчно). Любопитно е, че авторът на „Новият научен дух“ подкрепя част от пътя му към радикално песимистичната мисъл. Това, което е размесило картите, е, че Шопенхауер е изработвал песимистична система дори и когато неговата психологична природа го е карала да се приспособи към живота. При Башлар е съвсем обратното – философията му има неоспоримо оптимистичен устрем, волята за живот се превръща във воля за въображение, докато личната му история и персоналният му темперамент го тласкат към меланхолия, която все по-малко ще прикрива. Намираме се пред един вид хиазъм. Съществува силна аналогия между двамата философи и по темата за естетическото съзерцание. Статутът, който Шопенхауер дава на музиката, до известна степен е този, който Башлар отдава на поезията: и едната, и другата имат катарзисна и дори бих казал терапевтична функция. Бихме се изкушили да кажем, че за него, също както за Шопенхауер, музиката разкрива същността на Света, както и неугасимата драма, която се разиграва в него.

NOTES\БЕЛЕЖКИ

- 1 . Авторът използва думата „среща“, за да изобрази интелектуалния допир между философиите на Башлар и Шопенхауер. (б.пр.)

2. Wille zum Leben, нем. ез. – воля за живот (б.пр.)
3. Bachelard, G. L'eau et les rêves, Paris, José Corti, 1942, p. 214. (б.пр.)
4. Bachelard, G. Fragment d'un Journal de l'Homme, Mélange d'Esthétique et de Science de l'Art, 1952. (б.пр.)
5. Bachelard, G. L'air et les songes. Essai sur l'imagination du mouvement, Librairie José Corti, Paris, 1943; Bachelard, G. La terre et les rêveries du repos, Librairie José Corti, Paris, 1948; Bachelard, G. La terre et les rêveries de la volonté, José Corti, Paris, 1948; Bachelard, G. La flamme d'une chandelle, P.U.F., Paris, 1962; Bachelard, G. L'eau et les rêves. Essai sur l'imagination de la matière, José Corti, Paris, 1968; Bachelard, G. Fragments d'une poétique du feu, P.U.F., Paris, 1988. (б.пр.)
6. Licence, f. – образователна степен във Франция (б.пр.)

REFERENCES

- Bachelard, G. (1970). *Le droit de rêver*. Paris: P.U.F., 240.
- Schopenhauer, A. (1966). *Le Monde comme volonté et comme représentation*. Paris: P.U.F., chapter 39, 259.
- Schopenhauer, A. (1966) *Le Monde, Suppléments*. Paris: P.U.F., New edition by Richard Roos, P.U.F., chapter XLIX, 1410.

WILL TO SOLITUDE

Abstract. The article investigates the philosophical influence of Schopenhauer on Gaston Bachelard and analyzes his references in various works of the French author. The text puts emphasis on Bachelard's style characterized by its melancholy and metaphors for death, night and solitude.

✉ **Prof. Jean Libis**

Vice president of International Association Gaston Bachelard
24, Rue du Goujon
F 21000 Dijon, France
E-mail: j.libis@wanadoo.fr

Translated from French / Превод от френски език:

Dr. Polyu Tarkoleva / д-р Поля Търколева

E-mail: tarkoleva@gmail.com